

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării

Domeniul: Științe ale Comunicării

**Carol Pop de Szathmári: repere monografice și
fotojurnalism**

Teză de doctorat

(Rezumat)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ilie Rad

Doctorand

Lucian Ciupei

Cluj-Napoca

2013

I. INTRODUCERE

II. REPERE MONOGRAFICE ALE LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

1. ASPECTE CONTROVERSATE REFERITOARE LA PERSOANA LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

1.1. Nașterea viitorului artist

1.2. Ortografia numelui

1.3. Domiciliul din Cluj

1.4. Statutul social: de la fiul unor nobili modești la pictorul și fotograful oficial al Curții Regale.

2. CĂLĂTORIILE LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

2.1. Călătoria în secolul al XIX-lea

2.2. Viața de călător a lui Carol Pop de Szathmári

2.2.1. Călătoriile din Țările Române și redarea specificului național

2.2.2. Itinerarii prin Europa și contactul cu noile tendințe și mijloace tehnice din artele vizuale.

2.2.3. Voiajele din Asia și revelația Orientului.

2.2.4. Cei din urmă ani și moartea artistului

3. ACTIVITATEA FOTOGRAFICĂ A LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

3.1. Scurtă istorie a fotografiei

3.1.1. Începuturile fotografiei

3.1.2. Receptarea acestei invenții în Principatele Române

3.1.3. Primii fotografi: procedeele fotografice

3.2. Fotografia în viziunea lui Carol Pop de Szathmári

3.2.1. Întâlnirea lui Carol Pop de Szathmári cu fotografia

3.2.2. Concepția personală asupra fotografiei

3.2.3. Procedeele fotografice folosite de Carol Pop de Szathmári

3.2.4. Genurile fotografice practicate de Carol Pop de Szathmári

III. REPERE ALE FOTOJURNALISMULUI DIN ACTIVITATEA LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

1. Sensurile fotojurnalismului

2. Fotojurnalism *versus* corespondență de război

3. Constrângerile și libertățile fotografului de război

4. IMAGINEA DE RĂZBOI

4.1. Conceptul *imaginii de război*

4.2. Carol Pop de Szathmári și conflictul ruso-turc, premergător Războiului Crimeii (1854-1856)

- 4.2.1. Carol Pop de Szathmári, primul reporter fotograf din lume?
- 4.2.2. Teza primatului fotoreportajului de război la Carol Pop de Szathmári
- 4.2.3. Pionierii fotografiei de război înainte războiului din Crimeea
- 4.2.4. Anonimul cu camera obscură în conflictul americano-mexican
- 4.2.5. Chirurg și fotograf prin războaiele britanice din India
- 4.2.6. Fotograful italian, martorul ocular în Războiul de Unificare al Italiei (1849- 1871)
- 4.2.7. Redefinirea primatului de război.
- 4.2.8. Cenzura în fotografia de război
- 4.2.9. Definiția cenzurii
- 4.2.10. Procedee fotografice care susțin cenzura
- 4.2.11. Cenzura în fotografiile de război ale lui Carol Pop de Szathmári și ale lui Roger Fenton în antagonism cu mărturiile lui William Howard. Russell și a lui Lev Tolstoi

4.3. Carol Pop de Szathmári în Războiul de Independență (1877-1878)

4.4. Vocile unor specialiști privind aspectele din viața corespondentului de război

5. IMAGINEA DE PRESĂ

5.1. Însemnătatea imaginii de presă

- 5.1.1. Transpunerea fotografiei în presa scrisă
- 5.1.2. Începuturile presei ilustrate în Europa

5.2. *Ilustrațiunea. Jurnal universal* (1860-1861). Debutul european al unei reviste ilustrate românești și contribuția lui Carol Pop de Szathmári la realizarea ei.

- 5.2.1. Istoricul revistei.
- 5.2.2. Piedici în apariția revistei
- 5.2.3. Obiectivul revistei.
- 5.2.4. Elementele grafice ale revistei.
- 5.2.5. Conținutul revistei.

6. FOTOGRAFIILE LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI ȘI IMAGINEA POLITICĂ A VREMII

- 6.1. Semnificația imaginii politice
- 6.2. Actorii imaginii politice
- 6.3. Deschiderea Adunării Constituante
- 6.4. Clasa politică a vremii

6.5. Imaginea politică a domnitorilor

6.5.1. Imaginea domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica

6.5.2. Imaginea domnitorului Gheorghe Bibescu

6.5.3. Imaginea domnitorului Barbu Știrbei

6.5.4. Imaginea domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

6.5.5. Imaginea domnitorului Carol I

6.6. METODOLOGIA

6.6.1. Designul cercetării

6.6.2. Interpretarea datelor calitative

IV. POSTERITATEA LUI CAROL POP DE SZATHMÁRI

1. Filmul documentar

2. Bicentenarul

3. Conferințe

4. Expoziții și plăci memorabile

5. Bursa și licitațiile fotografiilor lui Szathmári

V. CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

Cuvinte cheie: *fotografie; fotojurnalism; fotoreportaj; imagine de presă; fotografia portret; imagine politică; imagine de război; cenzură în fotografia de război; revistă ilustrată; ziar .*

INTRODUCERE.

Importanța unei monografii referitoare la viața și activitatea unei persoane, care a influențat considerabil societatea în care a trăit, este justificată în cazul artistului fotograf Carol Pop de Szathmári. Personalitate complexă, artistul s-a remarcat cu predilecție pe tărâmul picturii și al fotografiei, fiind pionier în mai multe domenii pe teritoriul țării noastre. Ipostazele sale profesionale, dintre care se disting cele de precursor al fotografiei de război, mare deschizător de drumuri în peisagistica românească, unul dintre primii editori ai unei reviste ilustrate din București, pictor fotograf al Curții domnești, în timpul a cinci domnitori, sunt tot atâtea motive pentru care Carol Pop de Szathmári constituie obiectul de studiu al acestei cercetări științifice privitoare la contribuția sa, atât în istoria fotografiei și a picturii, cât și în istoria comunicării în România.

După moartea sa, a fost în mare măsură ignorat, excepție făcând câțiva cercetători, care s-au referit la viața și activitatea sa. Recunoașterea oficială a meritelor sale a avut loc abia în 2012, anul în care s-a instituit ziua de 11 ianuarie, presupusa zi de naștere a lui Carol Pop de Szathmári, ziua națională a fotografiei în România. Astfel, după două secole de la nașterea fotografului român, acesta redevine o figură cunoscută pe plan internațional. Personalitatea lui Carol Pop de Szathmári a generat, numeroase direcții de studiu în domeniul picturii, al etnografiei, al monografiei și al fotografiei. Am putea chiar considera că nu ar mai fi nimic de adăugat la toate acestea, dacă fotografia nu s-ar bucura, în ultima vreme, de o recunoaștere mare din partea publicului ca mediu eficient de comunicare. Se impune, deci, o abordare din perspectiva științelor comunicării, mai specific, o abordare jurnalistică, în vederea elucidării relațiilor lui Carol Pop de Szathmári cu fotojurnalismul a cărui terminologie, deseori, a fost greșit interpretată. Conform formulării titlului, cercetarea din cadrul prezentei teze aduce în discuție două surse de reflectare cu relevanță semnificativă în viața și opera lui Carol Pop de Szathmári: monografia și fotojurnalismul. Monografia sa ne destăinuie destinul sinuos al unei persoane cu mari valențe artistice, călător împătimit, de origine modestă, care ajunge la statul privilegiat de artist protejat al Curții domnești și al Cancelariilor europene. Realizată mai mult din surse indirecte, decât din cele directe, reconstrucția portretului szathmarian a constituit o căutare continuă, încă nefinalizată, după cum bine afirmase unul dintre cei mai complecși biografi ai artistului, profesorul Adrian Silvan Ionescu: „Ar părea că nu mai pot fi spuse prea multe lucruri noi despre el. Și totuși, la parcurgerea bogatei bibliografii ce i-a fost consacrată, se poate constata cât de puțin au fost

cercetate arhivele și cât de firavă este documentarea la sursă a multora dintre cei care au fost atrași de personalitatea sa.” (Adrian Silvan Ionescu 2012: 8).

Fotojurnalismul reprezintă a doua dimensiune de investigație a activității lui Carol Pop de Szathmári, deoarece tocmai intensa portretizare a epocii sale pe care el a realizat-o îl califică drept un martor foarte fidel și foarte autorizat al acesteia. Prin imaginea de război, imaginea politică și imaginea de presă, Carol Pop de Szathmári a urmărit să surprindă, atât cât tehnica fotografică îi permitea, elementele specifice unei societăți aflate pe drumul ei spre occidentalizare.

Prin structura sa, studiul de față reunește câteva teme ale fotojurnalismului, definatorii pentru personalitatea lui Carol Pop de Szathmári în calitate de portretist, documentarist și peisagist. Teza de doctorat, intitulată *Carol Pop de Szathmári: repere monografice și fotojurnalism*, conține o abordare, în primul rând, jurnalistică, domeniu care a fost puțin aprofundat. Nu mă voi putea însă desprinde, în cercetarea persoanei și activității artistului fotograf, nici de aspectele istorice și artistice comportate de acestea, dând astfel tezei un aspect interdisciplinar.

STRUCTURA LUCRĂRII

Lucrarea *Carol Pop de Szathmári; repere monografice și fotojurnalism* este structurată pe cinci capitole, care îmbină partea teoretică cu cea practică. Menționez că am optat să analizez multiplele fațete ale activității fotografice a artistului, fără să omit pictura și acuarela, pentru a constata, dacă Szathmári a fost prin manifestarea sa artistică, în limbajul vizual, servil Curții, al cărei angajat era.

Primul capitol conține introducerea în tema studiată, motivația lucrării și metodologia aplicată. Un rol important îl ocupă transcrierea textuală, unde am transcris cuvintele, expresiile și citatele din gazetele secolului al XIX-lea conform normelor în vigoare ale limbii.

Capitolul al doilea pune în discuție aspectele monografice ale activității lui Carol Pop de Szathmári, sintetizând cele scrise până acum pe marginea acestui subiect și aducând informații suplimentare, provenite din documente descoperite în arhive pentru a elucida unele aspecte controversate ale biografiei sale. Structurat pe trei secțiuni, capitolul pune în evidență complexitatea problemelor care survin în demontarea legendelor create în jurul vieții artistului fotograf. În primul subcapitol *Aspecte controversate referitoare la persoana lui Carol Pop de Szathmári*, propun variante plauzibile în elucidarea anumitor aspecte din monografia sa,

anterior tratate neconvingător, cum ar fi data nașterii, ortografia numelui, domiciliul stabil din Cluj și statutul social al lui Szathmári. Data nașterii sale (11 ianuarie 1812), care este de fapt data botezului său, a fost stabilită convențional, nu din punct de vedere istoric, fiind unica dată oficială, înregistrată în documentele bisericii. Din mulțimea variantelor utilizate, referitoare la scrierea corectă a numelui său am optat pentru forma *Carol Pop de Szathmári*, formă stabilită de Asociația Artiștilor Fotografi din România, odată cu emiterea medaliei jubiliare. Nici statutul său social nu este lămurit. Chiar dacă pe mormântul său scria că ar fi fost nobil, titlu interpretat greșit, originea sa a fost umilă în Ardeal, fiind descendentul unei familii de nemeș (treaptă inferioară a nobilimii). Nu această apartenență îl va propulsa în mediul bucureștean, ci protecția comanditarilor, secondată de simpatia mecenelor.

În al doilea subcapitol *Călătoriile lui Carol Pop de Szathmári* se trec în revistă călătoriile sale în cele trei Principate românești, pentru a înregistra varianta romantică a realității, compatibilă cu viziunea idealistă a Curții. Programul său este mai mult artistic, decât jurnalistic, fiindcă se înscrie într-o reprezentare parțială a realității, lăsând problemele sociale specifice categoriilor de jos într-un con de umbră. Nu condiția socială a țaranului primează în imaginea artistului fotograf, ci identitatea națională, definită prin vestimentația sa. Călătoriile în Europa și contactul cu noile tendințe și mijloace tehnice din artele vizuale reprezintă elementul cheie al formării artistului. În strânsă legătură cu mijloacele de comunicare (Marshall McLuhan 2011: 135), călătoria pentru Szathmári are o valoare dublă: gnoseologică și educativă. Este important ca atunci când ne raportăm la călătoriile artistului în Europa să înțelegem că ele sunt, pe de-o parte calea de transformare a sinelui (instrucția individului) și pe de altă parte calea de modernizare și autoperfecționare a spațiului autohton. Cunoștințele dobândite în călătoriile din Occident, coroborate cu mijloacele de comunicare (acuarela, fotografia, xilogravura), au fost aplicate în țară cu scopul de-a contribui la evoluția procesului de comunicare. Călătoriile din Orient, unele atestate documentar, celelalte, cum ar fi din China și Siberia, contestate, au fost sursa inspirațiilor sale artistice.

În subcapitolul *Activitatea fotografică a lui Carol Pop de Szathmári* subliniez, într-un cadru teoretic, tensiunea dintre pictură și fotografie accentuând întâlnirea pictorului cu noul mijloc de comunicare, care i-a adus notorietatea națională și internațională. Artistul, deși nu a fost primul care a experimentat dagherrotipia în țara noastră, și-a început experiența de fotograf cu talbotipia și pe urmă cu procedeul colodiului umed. Folosind aparatură performantă și procedeele cele mai avansate ale vremii, artistul s-a dovedit a fi un fin cunoscător al tehnicii fotografice. Ca artist a folosit, în fotografie, mai mult arta portretului ca

gen de exprimare (peisajul și reportajul) fără a crea direcții noi, ci doar aprofundându-le pe cele cunoscute. Tot aici aduc explicații notabile în legătură cu procedeele și genurile fotografice întrebuițate de Szathmári, care nu poate fi încadrat în tipologia fotoreporterului cunoscută de noi astăzi, el rămânând un fotograf documentarist. Dominat de condiția artistului, Szathmári a încercat mereu să trateze fotografia ca artă, însă în fotoreportaj elementul principal este informarea, iar valențele operei artistice ocupă un loc secundar. Aflat la debuturile fotografiei de presă lui Carol Pop de Szathmári nu-i sunt familiare cuvintele de fotoreporter, fotoreportaj și fotojurnalism, termeni care vor apărea în limbajul jurnalistic după un deceniu de la moartea sa. Totuși, ca un precursor al fotografiei a cunoscut câteva componente ale genului cum ar fi fotografia asociată cu ideea de document și fotograful văzut ca un martor al realității, fapt ce imprimă cititorului statutul de martor ocular la senzaționalul din cotidian (Bauret 1998: 18).

În al treilea capitol tratez aspectele presupusului fotojurnalism al lui Carol Pop de Szathmári dezvoltat pe trei paliere: în imaginea de război, imaginea de presă și imaginea politică. Dezbateră teoretică privind apartenența artistului la fotojurnalism versus corespondența de război conduce la concluzia că acesta s-a apropiat mai mult de cea din urmă, în calitatea sa de trimis al puterii politice în zona conflictuală. Fotografiile care stau de mărturie pentru participarea lui Szathmári la războiul din Crimeea i-au determinat pe mulți cercetători să-l considere pe acesta drept primul fotograf de război din lume, ipoteză contestată în teza de față prin prezentarea de noi documente care certifică existența unor fotografii din zona de conflict, anterioare acestui război.

Implicarea în cele două războaie ruso-turc (1854) respectiv Războiul de Independență (1877-1878) trădează vulnerabilitatea artistului în fața cenzurii, căreia nu i se opune în niciun fel. O analiză paralelă text-fotografie a operei lui Szathmári relevă faptul că acesta a fost influențat nu numai de tehnica fotografică precară a aceluși timp, ci și de presiunile puterii politice și militare. Cât privește imaginea de presă, chiar dacă aceasta apare tipărită pe foaia ziarului sub forma xilogravurii, Szathmári, și în această latură demonstrează, că a fost un precursor, editând prima revistă ilustrată din București. Respectiva revistă intenționa, de altfel, să familiarizeze publicul bucureștean cu ideea de europenitate din perspectivă vizuală. Având doar aprobarea politicului, dar nu și susținerea financiară necesară, această revistă, dependentă doar de numărul mic al abonaților, se dovedește a fi un proiect de scurtă durată. Subcapitolul *Imaginea politică a vremii* susține ideea conform căreia Szathmári s-a afirmat ca un bun portretist al imaginii politice, atât a clasei politice, cât și a domnitorilor din Principatele Unite. Deși, după cum am demonstrat, a fost pictorul și fotograful neoficial al

domnitorilor din perioada Regulamentului Organic, respectiv cel oficial al succesorilor celor dintâi. Reprezentarea acestora s-a făcut în funcție de raportul lor cu legitimitatea puterii. Din colaborarea lui Szathmári cu cei cinci domnitori care au beneficiat de serviciile sale am ales să aprofundez campania de imagine a lui Alexandru Ioan Cuza, prima de acest gen a unui lider modern în spațiul românesc. Atât analiza documentară, cât și din interpretarea datelor calitative colectate în urma interviurilor cu experții au dovedit că, doar în cazul lui Cuza, Szathmári crease imaginea postumă cu o puternică funcție mediatică, fapt care denotă că relația sa cu acesta a fost mult mai strânsă decât relația sa cu principele străin, Carol I, căruia i-a construit același tip de imagine cu cea a predecesorului său.

În al patrulea capitol mă ocup de posteritatea artistului, mai exact de promovarea sa în perioada postdecembristă, în care personalitatea lui Carol Pop de Szathmári redevine o persoană cunoscută în amintirea căreia se organizează numeroase manifestări culturale, iar, cu ocazia celebrării a două sute de ani de la nașterea sa, se instituie ca zi națională a fotografiei în România chiar ziua nașterii sale (ziua botezului), pentru a pecetlui definitiv contribuția sa de pionierat în acest domeniu. După două filme documentare *Martorul*, *Un pictor în zorii fotografiei*, un festival național cu participare internațională *Luna fotografiei din România*, o conferință internațională organizată la București *Szathmari; pionier al fotografiei și contemporanei săi* și numeroase expoziții în țară și străinătate, Carol Pop de Szathmári atinge cote mari ale celebrității în calitate de precursor al fotografiei în istoria universală.

În capitolul cinci, cel al concluziilor generale, sintetizez rezultatele obținute pe parcursul acestui demers științific, punctând aportul adus de artist la cultura vizuală românească, pe fondul sprijinului primit direct de la comanditari și indirect de la mecenele cu care a interacționat. Menționez câteva rezultate;

Carol Pop de Szathmári nu impresionează prin perspectiva fotografică de a privi realitatea, de aceea, după cum l-am pus în discuție, nu se poate încadra în zona fotoreportajului și a fotojurnalismului, decât numai în zona documentarismului, arătându-ne o lume așa cum a văzut-o el, fără retușuri. Nu s-a cunoscut termenul de fotoreporter, fotoreportaj și fotojurnalism pe vremea artistului decât cele de corespondent și de fotograf, fapt dovedit cu citate din presa vremii. Despre fotojurnalism în adevăratul sens al termenului putem vorbi în momentul (începutul secolului al XX-lea) în care acesta devine o profesie practică într-o instituție autonomă cu o puternică exprimare civică. Până atunci, cum ar fi la mijlocul și în ultima parte a secolului al XIX-lea, perioadă în care a activat și Carol Pop de

Szathmári poate fi vorba doar de anumite aspecte definitori, cum ar fi: tehnica fotografică, și determinarea geografică. De aici decurge rolul profesioniștilor de-a vedea în locul celor, care nu sunt de față și de-a relata tot timpul pentru ceilalți.

În imaginea de presă a adus o mare contribuție prin publicarea revistei ilustrate *Ilustrațiunea. Jurnal universal*. Cu toate că a avut o existență scurtă, stângace din punctul de vedere al designului de presă, *Ilustrațiunea. Jurnal universal* rămâne o dovadă concretă a faptului că presa ilustrată românească a secolului al XIX-lea a încercat să aducă la nivel vizual ideea de europenitate.

În imaginea de război a fost unul din precursorii acestui gen, reușind să iasă din frontierele atelierului de fotografiat pentru a fi la fața locului, acolo de unde informația va fi ilustrată obiectiv, fără să depindă de plămuirea subiectivă a gravurilor. Nu pot să susțin că este primul fotograf de război din lume, așa cum des s-a vehiculat în cercetarea românească, mai ales datorită dovezilor pe care le-am adus în această lucrare. Contribuția sa are un loc însemnat în istoria fotografiei universale, dar această afirmație, din motivele invocate în lucrare, ni se pare îndrăzneată și nefondată, atâta timp cât nu s-a făcut un studiu comparativ legat de istoria fotografiilor de război a țărilor din Europa. Imaginea războiului din fotografiile lui Carol Pop de Szathmári ne conduc mai degrabă spre caracterul războiului, fără se ne redea ceva din natura sa. Evitând aspectele legate de suferințele soldaților și de actele de violență provocate de război, artistul a fost concentrat pe patriotismul trupelor militare reflectat în postură și vestimentație. Cauza acestei abordări ține în primul rând de cenzura militară și politică exercitată direct și fără subtilități de liderii, care promovau o imagine triumfalistă a militarului din zona conflictuală.

În imaginea politică, mai ales în cazul portretizării lui Alexandru Ioan Cuza, îl consider printre primii creatori de imagine, care a contribuit considerabil la campania de imagine a domnitorului. Ne-a lăsat o imagine postumă pe care am evaluat-o prin intermediul metodei calitative, testând percepția legată de creativitatea și valoarea ei mediatică. Rezultatele au fost notabile, în urma cărora am putut conchide că Szathmári ne-a lăsat imaginea unui lider, profesionist creată din perspectiva artistică și a mesajului, față de care percepția dezirabilă nu s-a diminuat și această imagine a devenit o imagine iconică, inspirând pe liderii politici din posteritate aflați în căutare legitimității puterii politice. Nu putem spune că a fost un om politic, din lipsa dovezilor, dar nici nu putem avea certitudinea că a fost apolitic, de vreme ce a fost în slujba domnitorilor și putea prin prisma funcției sale să aibă simpatii

politice. Prin construcția imaginii liderului politic, am ajuns la concluzia că era mai mult legat de domnitorul Alexandru Ioan decât de Carol I, căruia îi atribuie același model de reprezentare ca predescesorului său.

METODOLOGIA

Cercetarea lucrării pune accentul pe legătura artistului cu puterea politică și cu mediul politic al vremii. Ne propunem să cercetăm ce legătură există între activitatea lui Carol Pop de Szathmári și puterea politică? Cum a colaborat cu lideri politici și executivul? Care sunt factorii, care ne conduc spre acest raționament?

Pentru prezentul studiu am folosit metodele de cercetare calitative, analiza de conținut, pentru a explica aspectele cenzurii în fotografia din Războiul Crimeii și pentru a dezvolta subiectul imaginii politice, mai exact, imaginea liderului politic din spațiul românesc, portretul domnitorului Alexandru Ioan Cuza din perspectiva creativității și a valorii mediatice, folosind ca metodă interviul. Ambele metode calitative au fost însoțite de informații teoretice și de context.

În prima parte am încercat să identific elemente ale cenzurii în limbajul vizual al fotografiei, făcând o comparație între aceasta prin cei doi reprezentanți ai săi, Carol Pop de Szathmári și Roger Fenton în paralel cu textul scris reprezentat de primul corespondent în adevăratul sens al cuvântului, William Howard Russell și ofițerul rus Lev Tolstoi. De asemenea, menționez că în conflictul din Crimeea, pe lângă cei doi fotografi, imagistica războiului a mai fost susținută și de alții plasticieni dintre care amintesc pe Constantin Guys, J.B.H. Durand-Barger, William Simpson, Adolf Schreyer, Theodor Aman etc. M-am oprit doar la cei doi fotografi, fiindcă ei au fost cei mai cunoscuți și recompensați direct de către monarhii Europei. Operele lor au avut parte de o popularizare fulminantă, după revenirea din zona de conflict. Scopul acestei cercetări este de a identifica forme ale cenzurii militare și politice în operele celor doi fotografi. Obiectivul propus vizează paralela dintre imparțialitatea propusă de textul scris și varianta impusă de autorități în fotografiile celor doi fotografi. Cum se poate explica că la debuturile fotografiei, aceasta a prezentat doar o varianta idilică a războiului, față de perspectiva violenței destăinuită de textul scris prin cei doi reprezentanți?

Precizez că pentru analiza acestui caz am utilizat următoarele surse bibliografice; Michael Kunczik, *Război salvat: comunicarea în timpul războaielor*, Editura InterGraf, Reșița, 2002, autor, care se ocupă cu tratarea activității de corespondent a lui William Howard Russell și

contextualizarea formelor de cenzură promovate de puterea politică și militară în Războiul din Crimeea. Pentru activitatea corespondentului britanic am cules informații de pe site-ul <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Jrussell.htm>. În ceea ce privește argumentarea punctului de vedere a lui Lev Tolstoi m-am folosit de lucrarea acestuia *Povestiri din Sevastopol*, tradusă în românește de Ion Frunzetti și E Antonescu, Editura Tineretului, București, 1955. Pentru descrierea activității fotografului britanic, Roger Fenton, am consultat următoarele surse documentare și electronice: Susan Sontag, *Privind la suferința celuilalt*. Traducere din engleză de Laura Cruceru Humanitas, București, 2011, Fenton, Roger, *Letter from 24 April 1855 to Grace Fenton*, în <http://rogerfenton.dmu.ac.uk/>. (accesat în 08.01.2011), link cu ajutorul căruia am pătruns în corespondența cronologică a lui Roger Fenton, Morris, Errol, *Wich came first, the chicken or the egg?*, în <http://opinionator.blogs.nytimes.com> (accesat în 08.01.2011), studiu, care pune în dezbatere cea mai titrată fotografie a lui Roger Fenton, *Vale umbrei morți*. Activitatea fotografică a lui Carol Pop de Szathmári am urmărit-o analizând studiile lui Adrian Silvan Ionescu, *Cruce și semiluna: razboiul ruso-turc din 1853-1854 in chipuri si imagini*, Editura Biblioteca Bucureștilor, Bucuresti, 2001, respectiv *Razboiul Crimeii: 150 de ani de la incheiere*, Editura Istros, Braila, 2006.

În ceea ce privește imaginea politică scopul propus al prezentei cercetării vizează evaluarea imaginii domnitorului Alexandru Ioan Cuza, creată de Carol Pop de Szathmári imagine neexplorată anterior în studiile și scrierile cercetătorilor români, preocupați de viața și activitatea artistului de origine transilvăneană.

Unul din obiectivele propuse este să evaluăm imaginea creată de Carol Pop de Szathmári în raport cu cea creată de contemporani săi. Deși autorul s-a plasat prin creațiile sale deasupra conașionalilor săi, comparația a fost extinsă și la operele autorilor străini (Jean Marie Alophe) publicate în revistele ilustrate franceze. Se vor pune în dezbatere elementele ce țin de compoziția imaginii politice și de particularitatea definitorie a fiecărui portret, care redă identitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza I. Pe lângă comparația cu alte opere se va accentua și rolul mesajului creațiilor lui Szathmári și puterea de expresie a portretului lui Cuza cu cea a lui Carol I, căruia îi va continua să-i fie creator de imagine.

Un obiectiv secundar ține de percepția legată de popularitatea imaginilor lui Szathmári, atât în contemporaneitate, cât și pentru posteritate. Cum se poate explica faptul că doar în cazul lui Carol Pop de Szathmári se poate vorbi despre imaginea postumă a domnitorului Alexandru Iona Cuza, rămasă în memoria mentalului colectiv, și nu și cea a contemporanilor

săi? Întrebările de cercetare prin care se încearcă identificarea răspunsurilor elocvente din partea experților sunt următoarele:

- Care este particularitatea adusă de artistul Carol Pop de Szathmári la crearea imaginii domnitorului Alexandru Ioan Cuza?
- Prin ce elemente tehnice și strategii de imagine se remarcă creațiile lui Szathmári ?
- Cum se poate explica popularitatea și mediatizarea portretului szathmarian în perioada comunistă și cea postdecembristă, inspirând liderii politici ai celor două regimuri politice?

Nu vom insista pe cauzalitatea sau pe efectele imaginii politice, cât pe studierea imaginii în sine ca un produs al creației realității, devenit un construct mediatic.

Interviul a fost aplicat unui număr de doisprezece persoane provenite din domenii de specialitate diferite: istorie, arte plastice, sociologie și jurnalism. Deși inițial am plănuit să selectez un număr egal de respondenți din fiecare domeniu, am întâmpinat problema refuzului, astfel încât domeniul cu cei mai mulți respondenți este ocupat de istorie (5 persoane), urmat de artele plastice (4 persoane dintre care 3 fotografi și un sculptor), sociologie (2 respondenți) și jurnalism (un respondent).

REZULTATELE OBȚINUTE

În urma identificării elementelor cenzurii în limbajul vizual al fotografiei s-a constatat că în perioada Războiului din Crimeea (1853-1856) au existat trei forme ale cenzurii militare și politice:

- la nivel de limbaj, astfel încât indiferent de gradul militarului, fie general, fie soldat, se exprimau ironic la adresa războiului, spunându-i: „plimbare”, „mica excursie la țară” sau cu ajutorul cuvântului francezesc „bataille”, războiul era definit ca o manifestare între două echipe sportive.

- legislativ, prin punerea în vigoare a legii „general order”, care marca începutul cenzurii militare în istoria presei universale, lege conform căreia se cerea subordonarea ziariștilor față de puterea militară, în caz contrar aceștia erau expulzați sau sancționați cu o amendă penală.

- trimiterea în spațiul conflictual a documentariștilor artiști și jurnaliști sub directă aprobare a puterii politice, însoțiți de ofițerii, care le ofereau protecție.

Astfel cenzura impusă de executiv urmărea ascunderea realității războiului. Ea impunea publicarea unor informații, fie de natură textuală, fie de natură vizuală, care conduceau înspre caracterul războiului, mai exact spre patriotismul militarilor și nu spre suferința acestora. Informația diferită, provenită de la corespondenții de război demonstra subordonarea sau lipsa acesteia față de perspectiva trasată de puterea politică și militară. William Howard Russell și Lev Tolstoi introduc în scrierile lor și latura neagreată de putere în timp ce Carol Pop de Szathmári și Roger Fenton oferă doar varianta idilică a războiului singura, care convenea executivului și marilor monarhi, care-i va recompensa cu diferite distincții. Particularitățile mesajului celor doi scriitori care s-au opus vehement cenzurii sunt următoarele:

- transparența față de ororile războiului în ceea ce privește proporția pagubelor provocate și prezentarea situației răniților. Carnagiul luptelor, teroarea și multe din aspectele dramatice sunt redată prin forța vie a cuvântului Pentru Tolstoi războiul nu este o expresia a patriotismului, ci o *casă a durerii, loc cumplit*, din care odată eliberat individul trăiește un amestec de ușurare, dar și de spaimă a unei amintiri ce nu se poate șterge.

- critica dură adusă ofițerilor pentru hazardul creat. William Howard Russell nu a evitat sub nici o formă să incrimineze măsurile ineficiente luate de lordul Reglan (generalul britanic) considerand că este un lider militar incompetent.

- promovarea conceptului de presă civică, care luptă pentru drepturile și libertățile omului. Articolele lui William Howard Russell, generează un protest public, în urma căruia guvernul și-a schimbat mentalitatea, aprobând permisiunea Florence Nightingale și a unui grup de 38 de asistente medicale pentru a oferi ajutorul medical în Turcia. Reportajele sale au produs grave atacuri în guvern prin vocea liberalului John Roebuck, care a cerut o anchetă, în urma căreia contelui Aberdeen și-a dat demisia funcția de premier.

Cenzura a avut efect asupra operelor celor doi fotografi trimiși, protejați și medaliați de puterea politică și militară, astfel încât conținutul fotografiilor lor redau doar imaginea unui război domestic și bulevardier. Particularitățile mesajului lor sunt:

- immortalizarea unui război fără morți. Binecunoscuta fotografie a lui Roger Fenton *The Valley of the Shadow of Death* (Valea umbrei morții) este un portret al absenței, al morții fără morți (Susan Sontag 2011: 52) subordonându-se comenzii date de familia imperială „No dead bodies” (Fără trupuri moarte).

- Fotografierea ofițerilor, a militarilor, a campamentelor trupelor beligerate ca expresie a patriotismului. Puterea politică a fost interesată să aprobe și să recompenseze doar imaginile și fotografiile, care au promovat sprijinul față de sacrificul soldaților, fundamentat pe onoare și patriotism, iar imaginile soldaților morți erau clasificate ca subiecte tabu. Războiul văzut de cei doi fotografi poate fi definit ca un *picnic al militarilor la iarbă verde* (Michael Kunczik 2002: 74)

- prezentarea artistică a războiului în ceea ce-l privește pe Carol Pop de Szathmári ca artist romantic. Interesul său a fost focalizat pe viața proaspătă, mișcarea vie concentrate în armonia detaliilor, inteligent potrivite. El este interesat de cadrele ce înfățișează viața, organizarea, forța.

În concluzie, mesajului jurnalistic, condiționat și transmis prin fotografiile din Crimeea, nu a avut efectul scontat în percepția privitorului. Chiar dacă fotografia reușise o dublură a obiectului real, mesajul ei este evaluat din prisma credibilității în raport cu sursa textului. Realismul lui William Russell Howard și Lev Tolstoi, eclipsează idealismul lui Carol Pop de Szathmári și al lui Roger Fenton. Textul ne-a demonstrat că a surclasat fotografia, deoarece primul a oferit o informație actuală, în timp ce fotografia ne-a lăsat o informație familiară. Fotografia jurnalistică mai are de așteptat pentru a-și îndeplini menirea de-a ilustra textul scris și de a-și dobândi valoarea de fotoreportaj. Szathmári nu poate fi justificat doar pentru că și-a asumat perspectiva artistică deoarece a fost recompensat de regina Victoria, care i-a ordonat evitarea fotografierii trupurilor moarte. Prin urmare, subscriu ipotezei că artistul român era conștient de preferințele capetelor încoronate ale Europei, de aceea și-a conceput albumul în funcție de orizontul de așteptare al acestora. Nu s-au întâlnit dovezi că s-a exercitat vreo presiune asupra lui, dar însăși dorința de afirmare, facilitată doar de regalitatea marilor puteri europene, a fost de ajuns pentru a subordona modulul de gândire al artistului.

După un veac și jumătate, imaginea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, creată de pictorul fotograf, Carol Pop de Szathmári, rămâne în atenția publicului din România, fără să-i fie diminuată puterea de atracție. În urma supunerii unei dezbateri amănunțite, cu ajutorul experților, imaginile artistului au fost evaluate din prisma creativității și a mediatizării acestora. Superioritatea lucrării a fost argumentată prin următoarele explicații:

- Folosirea unei campanii de imagine complexă, pentru a reda imaginea unui lider, care se cerea în reprezentarea gândită de artist și reprezentarea receptată în sfera publică.

- Punere în lumină a unei imagini ce reflecta măreția șefului de stat a însemnat și punerea în acord a mecanismelor de concepere și receptare promovate de actorii imaginii politice. Performanța atinsă îl ridică nu numai deasupra reprezentărilor celorlalți plasticieni, dar și deasupra reprezentărilor sale, recomandându-l ca primul creator de imagine din spațiul românesc. Opere artistului devin forme de comunicare politică, specifică proceselor de propagandă și persuasiune.

- Îmbinarea tuturor mijloacelor de redare vizuală, de la fotografie, litografie și pictură, exploatând atuurile tehnice ale fiecăreia pentru a crea o imagine, pe de-o parte și pentru a răspunde, pe de altă parte, dorinței de promovare a imaginii în toate mediile, începând de la instituțiile de stat până la omul de rând. Szathmári s-a dovedit a fi un mare gânditor în gestionarea și distribuția luminii, în întrebuințarea elementelor simbolice ample și în atribuirea unei tipologii, care face din liderului politic reperul legitimității politice.

- Mediatizarea imaginii se datorează procesului de compoziție și campaniei de imagine a liderului politic totalitar. Asocierea imaginii cu figurile ilustre ale conducătorilor români a slujit ca reper în căutarea legitimității alterate a liderului politic posdecembrist.

- În opinia experților intervievați, imaginea domnitorului creată de Carol Pop de Szathmári, rămâne pentru posteritate la fel de apreciată atât pentru mijloacelor de creație folosite, cât și datorită impactului domnitorului Ioan Alexandru Cuza în istoria politică a României

BIBLIOGRAFIE

- Agné, Yves, *Introducere în jurnalism*. Traducere de Ovidiu Nimigean, Polirom, Iași, 2011.
- Allen, Stuart; Zelizer, Barbie, *Reporting War; journalism in wartime*, Routledge, London, New York, 2004.
- Almasy, Paul, *Fotografia funcțională*. Traducere și adaptare de Anca Podaru, în *Fotografia*, nr. 168, 1985, p. 188-192.
- Amar, Jean, Pierre, *Le photojournalisme*, Nathan, Paris, 2000.
- Árvay Árpád, *Câteva scrisori inedite ale lui Carol Popp de Szathmary* în *Studii și cercetări de istoria artei*, Seria Artă Plastică, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 141-146.
- Idem, *Pictorul peregrin*, Editura Ion Creangă, București, 1977.
- Idem, *Pilda precursorilor: contribuții ale unor artiști din secolul trecut la întărirea legăturilor româno-maghiar*. Traducere în limba română de Gelu Păteanu, Editura Kriterion, București, 1975.
- Idem, *Precizări privind biografia lui Carol Popp de Szathmary*, în *Fotografia*, nr. 4. iul-aug. 1973, p. 151-153.
- Idem, *Szélsodorta falevél, Szathmári Pap Károly regényes élete*, Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest, 1982.
- Idem, *Szathmary Popp Karoly sirja (Mormântul lui C.P. Szathmari)*, Elore Könyvkiadó, Bukarest, 1970.
- Idem, *1000 opere plastice în căutarea unui muzeu*, în *Magazin istoric*, an. VII, nr. 1(70) ian. 1973, p. 37.
- Babeți, Coriolan, *Fotografia între transparență și oglindire*, în *Arta*, anul XXXIV, nr. 1, 1987, p. 26.
- Bardan, Alexandra, *Introducere în designul de presă*, Editura Tritonic, București, 2011.
- Barthes, Roland, *Le chambre claire*, Gallimard Seuil, Paris, 1980.
- Idem, *Camera luminoasă, însemnări despre fotografie*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2005.
- Bădescu, Emanuel, *Carol Pop de Szathmari în Transilvania*, în *Magazin Istoric*, nr. 2(287), feb. 1991, p. 32.
- Idem, *Carol Popp de Szathmáry, volum inedit (I)*, în *Magazin istoric*, anul XVII, nr. 2 (191), feb. 1983, p. 30.
- Bădescu, Emanuel; Godorogea, Ștefan, *Szathmari fotograf*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, nr. 6, 1983.

Bădescu, Emanuel; Oltean, Radu, *Carol Popp de Szathmári, fotograful Bucureștilor*, Art Historia, București, 2012.

Bejenaru, Matei, *Introducere în fotografie*, Ediția a II-a revăzută, Polirom, Iași, 2007.

Berindei, Dan, *Unirea Principatelor, momentul istoric și creația artistică*, în *Arta*, nr. 1, 1967, p. 2-3.

Bertrand, Claude-Jean (coordonator), *O introducere în presa scrisă și vorbită*. Prefață de Claude-Jean Bertrand. Traducere coordonată de Mirela Lazăr, Polirom, Iași, 2001.

Bíró Béla, *Szathmáry Pap Károly*, Régi erdélyi művészek, Erdélyi Helikon, 1943.

Bloch, Marc, *Societatea feudală, clasele și cârmuirea oamenilor, Vol II*. Traducere de Cristiana Macarovici, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.

Bojan, Voicu, *O varză fotogenică, scrieri despre fotografie, obsesii tematice, albume memorabile, eseuri*, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2012,

Bora, G., *Însemnări cu privire la pictorul Carol Popp Satmary*, în *Revista Fundațiilor Regale*, anul VIII, nr. 1 iul. 1941, p. 184-193.

Botez, Victor, *Fotografia în clubul artelor*, în *Fotografia*, nr. 185, sept.-oct. 1988, p. 3.

Brezeianu, Barbu, *Szathmari primul fotograf de război*, în *Arta*, nr. 3, 1992, p. 2-9.

Brielmaier, Peter; Wolf, Eberhard, *Ghid de tehnoredactare: punerea în pagină a ziarelor și a revistelor*. Traducere de Viaceslav Odorescu, Polirom, Iași, 1999.

Briggs, Adams; Copley Paul, *The media: an introduction*, 2nd edition, Person Logman, London, New York, 2002.

Brubaker, Rogers; Feischmidt, Margit; Fox, Jon, *Politică naționalistă și etnicitate cotidiană într-un oraș transilvănean*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2010.

Buckland, Gail, *First photographs, people places, and phenomena as captured for the first by the camera*, Macmillan Publishing, New York, 1980.

Bulei, Ion, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, Editura Tritonic, București, 2004.

Buzoianu, L.P., *Șapte fotografii și istoria unui edificiu, Turnul Colței*, în *Fotografia*, nr. 167, 1985, p. 178-180.

Calvin, Jean, *Învățăturile religiei creștine*, vol. 2. Traducere de Elena Jorj, Daniel Tomuleț, Cartea Creștină, Oradea, 2003.

Carrasat- Fride, Patricia; Marcadé, Isabelle, *Mișcări artistice în pictură*, Traducere din limba franceză de Denia Mateescu, Editura Rao, București, 2007.

Cartier-Bresson, H., *The Decisive moment*, Simion & Schuster, New York, 2002.

Cernovodeanu, Paul (coordonator), *Călătorii străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1831-1834)*, vol. III, Editura Academiei Române, București, 2006.

Ciocan, Constantin Victor; Ciocan, Costanța, *Fotografia: mijloc eficient de comunicare*, Editura "Om bogat, om sărac", București, 2007.

Chiciudean, Ion; Halic, Bogdan-Alexandru, *Imagologie. Imagologie istorică*, Comunicare.ro, București, 2003.

Coe, Brian, *The Birth of Photography*, Spring Books, London, 1976.

Cojocariu, Gheorghe, *Carol Popp de Szathmary: the first war photo reporter a pioneer of photojournalism*, în *Economics Management and Financial Markets*, vol. 6(2), 2011, p. 907-915.

Constantin, Maria, *Costumul popular femeiesc în stampele pictorului Carol Popp de Szathmary*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, Seria Arta Plastică, tomul 23, 1976, p. 93-108.

Acad. prof. Constantinescu, P., *Unirea Țărilor Române oglindită în artele plastice*, în *Arta*, anul VI, nr. 1, 1959, p. 3-5.

Coman, Claudiu, *Sfera publică și imaginea politică*, Editura C. H. Beck, București, 2010.

Costinescu, Petre; Buzoianu, Leonid, *Din istoria fotografiei românești; Alexandru St. Bellu, fotograf al vieții rurale românești din secolul trecut (1850-1921)* în *Fotografia*, nr. 156, 1983, p. 216-217.

Covrig, Ana Maria, *Contribuții la deslușirea biografiei și la cunoașterea operei pictorului Carol Popp de Szathmary*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, Seria Artă Plastică, tomul 23, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 89-101.

Devitt, Michael; Sterelny, Kim, *Limbaș și realitate, o introducere în filosofia limbajului*, Traducere și cuvânt înainte de Radu Dudău, Polirom, Iași. 2000.

Dominick, Joseph R., *Ipostazele comunicării de masă*, Traducere de Mihai Mănăstireanu, Ana-Valentina Florescu, Aura Bărică, prefață de Alina Bârgăoanu, Comunicare.ro, București, 2009.

Drăguț, Vasile, *Sensul patriotismului în arta română*, în *Arta*, anul XXVI, nr. 4, 1979, p. 1-2.

Drăguț, Vasile; Oprea, Vasile; Grigorescu, Dan; Mihalache, Marin, *Pictura românească în imagini*, Editura Meridiane, București, 1976.

Dreptu, Ruxandra, *Szathmari fotograf-pictor al depărtărilor*, în *Conferința internațională Szathmari: pioner al fotografiei și contemporanii săi: rezumate*, Academia Română, Institutul de Istoria Artei "G. Oprescu", București, 14-16 mai, 2012, p. 8.

Enache, Mariana, *Acuarelele lui Carol Popp de Szathmari*, în *Arta* nr. 4/1988.

Enescu, Tedor *Un album de fotografii al lui Carol Pop de Szathmary cu vederi din București*, în *Studii și cercetări de biologie*, Academia Republicii Socialiste România, București, 1955, p. 291-299.

Entz Géza; Kovács Andreás, *A Kolozsvári farkas utcai templom cimerei*, Polis, Kolozsvár, 1995.

Fabian, R; Adam, H.C., *Bilder vom Krieg: 130 Jahre Kriegsfotografie- eine Anklage*, Hamburg, 1983.

Fahmy, Shahira; Johnson, Thomas J., *Embedded versus unilateral perspectives on Iraq War*, in *Newspaper Research Journal*, vol. 28, no. 3, sum. 2007, p. 98.

Farkas Zsursa, *Festő Fényképészek 1840-1880*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Debrecen, 2005.

Feininger, Andreas, *Fotograficul creator*. Traducere de Eugen Iarovici, Editura Meridiane, București, 1967.

Feleki Károly; Găină Dorel, Gerendi; Savinescu, Eugen, *Trialog, actualitatea fotografiei alb-negru*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009.

Frevort, Ute; Haupt, H.G. (coordonatori), *Omul secolului al XIX-lea*. Traducere de Ion Mircea, Polirom, Iași, 2002.

Idem, *Omul secolului al XX-lea*. Traducere de Ion Mircea, Polirom, Iași 2002.

Florian, Filip, *Zilele regelui*, Editura Polirom, Iași, 2008.

Fonoș, Ion I., *Quo vadis photographia*, în *Fotografia*, nr. 184, iul.- aug. 1988, p. 4

Frigoiu, Nicolae, *Imaginea publică a liderilor și instituțiilor politice*, Comunicare.ro, București, 2004.

Frizot, Micher, *A new history of photography*, Könemann, Köln, 1998.

Frontisi, Calude (coordonator), *Istoria vizuală a artei*. Traducere de Denia Mateescu, Editura Rao, București, 2007.

Frunzetti, Ion, *Artă românească în secolul XIX*. Cuvânt înainte de Dan Grigorescu, Editura Meridiane, București, 1991.

Furet, Francois (coordonator), *Omul romantic*. Prefață de Elena Brăteanu. Traducere coordonată de Giuliano Sfichi, Polirom, Iași, 2000.

Gall György, *Koloszvár, millenniumikalanz*, Polis, Kolozsvár, 2001.

Gârleanu, Emil, *Pictorii Carol și Alexandru Satmary tatăl și fiul*, în *Calendarul literar și artistic pe 1909*, Editura Librăriei, Socec & București, 1909.

Gâlmeanu, Alex, *Carol Szathmari*, în *Punctum*, nr. 1, 2010, p. 81.

Gernsheim, Helmut, *Fotografia artistică, tendințe estetice, 1839-1960*. Traducere și cuvânt înainte de Eugen Iarovici, Editura Meridiane, București, 1970.

Idem; Gernsheim, Alison, *Roger Fenton, Photographer of the Crimeean War*, Arno, New York, 1973.

Ghiaciu, Gh., *Fotografia în comerțul de valori artistice*, în *Fotografia*, nr. 118, iul. - aug. 1977, p. 113.

Golfin-Nicolau, Marin, *Între Prezioși și Satmary*, în *Revista Muzeelor*, nr. 1/1968.

Grigorescu, Dan, *Tradiții militante ale artei românești*, în *Arta*, anul XIII, nr. 5, 1966, p. 10

Grigorescu, Ion, *Carol Popp de Szathmari fotograf*, în *Arta*, anul XXII, nr. 4-5, București, 1975, p. 40.

Idem, *Artiști pe frontul Războiului de Independență din 1877-1878*, în *Arta*, anul XXIV, nr. 1-2, 1977, p. 13-15.

Idem, *Fotografiile lui Szathmary*, în *Arta*, anul XXIV, nr. 1-2, 1977, p. 55.

Gulyás József, *P. Szathmáry Károlyismeretlenelbeszélőkölteménye Bem Apóról*, Debrecen, Városi Nyomda, 1938.

Hangiu, I., *Dicționarul presei literare românești: 1790-1990*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Hannavy, John (editor), *Enciclopedia of the 19th century photography*, vol. 1, Routledge, New York, London, 2008.

Hencz Hilda, *Bucureștiul maghiar*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2011.

Hentea, Călin, *Imaginile mișcate ale propagandei*, Editura Militară, București, 2006.

Idem, *Propagandă fără frontiere*, Nemira, București, 2002.

Hodgson, Pat, *Early War Photographs 50 years of war photographs from the nineteenth century*, Osprey, New York, 1974.

Hollis, Richard, *Graphic Design: a Concise History*, col. „World of Art”, Thames and Huston, London, 1994.

Holm, Ed., *Photography: mirror of the pass*, în *American History Illustrated*, anul XXIV, nr. 5, sept-oct. 1989.

Hurn, David; Jay, Bill, *Cum citim fotografiile?* Traducere de Anton Horvath, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2013.

Ionescu, Adrian- Silvan, *Artă și document: artă documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1990.

Idem, *Carol Szathmári și începuturile fotoreportajului de război: trei imagini necunoscute descoperite în S.U.A.*, în *Revista muzeelor*, nr. 1-2, 1997, p. 45-54.

Idem, *Colecția de atelier*, în *Arta*, anul XXXIII, nr. 2, 1986, p. 22-23.

Idem, *Costumul istoric la balurile mascate ale secolului al XIX-lea*, în *Arta*, anul XXXVII, nr. 3, 1990, p. 36-37, 62-64.

Idem, *Cruce și semilună, războiul ruso-turc din 1853-1854 în chipuri și imagini*, Cuvânt înainte de acad. Dinu C. Giurescu, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2001.

Idem, *Fotografia în secolul al XIX-lea: genuri, teme, compoziții, artiști*, în *Arta*, anul XXXVI, nr. 8, 1989, p. 19-21.

Idem, *Fotografie și istoriografie*, în *Revista Istorică*, tom XVIII, nr. 5-6, septembrie-decembrie, 2008.

Idem, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, Editura Noi Media Print, București, 2008.

Idem, *Penel și sabie: artiști documentariști și corespondenți de front în Războiul de Independență 1877-1878*, Prefață de academicianul Paul Cernovodeanu, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2002.

Idem, *Portrete în istoria artei românești*, Editura Dorul, Norresundly, Denemark, 2001.

Idem, *Portretistica fotografică în România secolului al XIX-lea*, în *Fotografia*, nr.171, mai-iun. 1986, p. 71-74.

Idem (prefață, cronologie și coordonarea volumului), *Războiul Crimeii: 150 de ani de la încheiere*, Muzeul Brăilei, Editura Istos, 2006.

Idem, *Szathmari, cronicar de artă fotografică*, în *Fotografia & Video*, nr. 209, 1995.

Idem, *Szathmari documentarist*, în *Arta* nr. 8, 1983, p. 36-37.

Idem, *Szathmari-editor al primei reviste ilustrate românești din București*, în *Timpul Istoriei* II, Volum îngrijit de Ioan Scurtu, Sorin Rădulescu, Facultatea de Istorie, București, 1998, p. 217-227, p. 222.

Idem, *Un aspect al artei tiparului din secolul al XIX-lea, cartoanele de fotografie românești*, în *Fotografia*, nr. 183, mai-iun.1988, p. 2-5.

Ionescu, Radu, *Acum una sută douăzeci de ani*, în *Arta*, anul XXXIII, nr. 2, 1986, p. 17-18.

Idem, *Despre pictura și sculptura românească*, Editura Maiko, București 2002.

Idem, *Fotografia românească în secolul al XIX-lea*, în *Arta*, nr. 7-8, 1982.

Ionescu, Stela, *Carol Popp de Szathmary- desen și a cuarelă*, catalog de expoziție, Muzeul de Artă a R. S. România, București, 1988.

Iosifescu, Silvan, *Literatura de frontieră*, ediția a doua revăzută, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.

- Isar, Nicolae, *Nicolae Iorga în apărarea memoriei domnitorului Alexandru Ioan Cuza, studiu și antologie de texte*, Editura Universității din București, București, 2007.
- Ivașcu, George, *Reflector peste timp, din istoria reportajului românesc (1829-1866)*, Studiu introductiv și note, text ales și stabilit de Geroge Ivașcu, Editura pentru literatură, București, 1964.
- Jay, Bill, *Confesiuni fotografice, fotografii maturi sunt cei care știu ce să nu fotografieze*. Traducere de Dorian Dumitru, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2012.
- Jensen, Brooks, *Despre fotografie cu dragoste: reflecții personale asupra imaginii, creativității și artei în general*. Traducerea Ana Maria Gruia și Voicu Bojan, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2011.
- Jensen, Oliver; Peterson, Joan Kerr; Belsky, Murray, *American Album. Rare photographs collected by the editors of american heritage*, Ballantine Books, New York, 1976.
- Idem, *New Views of an Old War*, în *American Heritage*, vol. 46, no 7, nov. 1995.
- Joannés, Alain, *Comunicarea prin imagini, cum să-ți pui în valoare comunicarea prin intermediul dimensiunii vizuale*. Traducere de Ioana Manole, Polirom, Iași, 2009.
- Keeble, Richard (coordonator), *Presa scrisă: o introducere critică*. Traducere de Oana Dan, Polirom, Iași, 2009.
- Kelemen Lajos (coordonator), *Születésnek nyolcvandik évfordulójára*, Tudományos, Budapest, 1957.
- Idem, (coordonator), *Áglája*, Nyomtattatott a' Ref. Kollégyom, Kolosvárt, 1830.
- Kincses Károly (coordonator), *Uralkodók festoje fényképésze: Szathmári Pap Károly*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Keskemet, 2001.
- Köllő Károly, *Confluente literare: studii de literatură comparată româno-maghiară*, Editura Kriterion, București, 1993.
- Koós Ferenc, *Az oláh fejedelem magyar festésze*, în *Hazánk s a külföld*, 8 oct. 1865, p. 641-642.
- Kunczik, Michael, *Război salvat: comunicarea în timpul războaielor*. Traducere în limba română de Werner Kremm, Editura InterGraf, Reșița, 2002.
- Lancan, Ernest, *Esquisses photographiques*, Grassart, Paris, 1856.
- Lăptoiu, Negoită, *Alexandru Popp*, în *Arta*, anul XXX, nr. 7, 1983, p. 35.
- Idem, *Aurel Popp în memoriam*, în *Arta*, anul XXXIII, nr. 6, 1984, p. 9.
- Lewinski, Jorge, *The Camera at War*, W.H. Allen, London, 1978.
- Lewis- Green, Jennifer, *Framing the Victorians; photography an the culture of realism*, Cornell Univeristy Press, Ithaca and London, 1996.

Loon van Joost, *Media Technology, critical perspectives*, McGrawill, Open University Press, Berkshire, New York, 2008.

Mamina, Ion, *Regalitatea în România 1866-1947*, Editura Compania, București, 2004.

Maniu, Adrian, *Pictorul Alexandru Szathmary 1871-1933*, București 1935.

Macovei, Cătălina, *Peisajul în stampa franceză din sec. al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1987.

Manea, Pompiliu; Vasile Lechințan, *Despre soarta unor plăci comemorative din Cluj-Napoca*, în *Orașul*, anul VI, nr. 25, 2012, p. 77-78.

Matthews, John J., *Reporting the Wars*, The University of Minnesota, Minneapolis, 1957.

McLuhan, Marshal, *Să înțelegem media: extensiile omului*. Traducere din limba engleză de Ovidiu George Vitan, Editura Curtea Veche, București, 2011.

Miltényi Tibor, *Progresszív fotó*, Editura Szellemkép Könyvek, Budapest, 1994.

Murádin Jenő, Szathmári, *Pap Károly, Erdéli országgyűlési arcképcsarnoka: 1842*, Várszegi Asztrik, Budapest, 2008.

Idem, (îngrijitor și prefațator) *Erdély képekben: Szathmári Pap Károly*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2012.

Idem, *Szathmári Pap Karoly*, Editura Kriterion, Kolozsvár, 2003.

Murvai Vlad, Petruța, *Descoperirea peisajului: începuturile modernității românești*, Editura Muzeului Național de Artă al României, București, 2008.

Mușlea, Ion, *Un album ardelenesc al pictorului Szathmári*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, Cultura Națională, București, 1929, p. 1185-1195.

Nagy Ivan, Friebsz István, *Magyarország családai: Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 10. Kötet, Budapest, 1865.

Nanu, Adina, *Sabin Popp*, în *Arta*, anul X, nr. 12, 1963, p. 618-621.

Niculescu, Elena, *Cabinetul de stampe*, în *Studii și Cercetări de documente și bibliologie*, nr. 2-3/1967.

Nurisaany, Michel, *O descoperire recentă, un brazilian a inventat, în 1833, cuvântul „fotografie”*, în *Fotografia*, anul III-IV, nr. 139, 1980, p. 48-49.

Olariu, Elena, *Carol Popp de Szathmari (1812-1887) și revelația artistică a Orientului*, Editura Muzeul Național de Artă al României, București, 2012.

Oprescu, George, *Carol Popp de Szathmary desinator*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1941.

Idem, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol I-II, Fundația pentru literatură și Artă Regele Mihai I, București, 1945.

- Idem, *Pictura românească în secolul al XX- lea*, Editura Fundației pentru literatură și artă “Regele Carol II”, București, 1937.
- Idem, *Pictorii din familia Szathmary*, în *Analecta* nr.1, Institutul de Istorie, București, 1943.
- Idem, *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.; secolul XIX*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.
- Idem, *Szathmary*, Editura de Stat pentru literatură și artă, București, 1941.
- Paulhare, Fr. *L`Esthétique du payasage*, Librairie Félix Alcan, éditions a II-a, Paris, 1931.
- Petcu, Marian, (coordonator), *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Editura Comunicare.ro, București, 2005.
- Idem, *Jurnalist în România, istoria unei profesii*, Comunicare.ro, București, 2005.
- Pleșu, Adrian, *Pitoresc și melancolie, o analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Humanitas, București, 2003.
- Popa, Marian, *Călătoriile epocii romantice*, Editura Univers, București, 1972.
- Popescu, Florin Cristian, *Dicționar de jurnalism, relații publice și publicitate*, Editura Niculescu, București, 2007.
- Potra, G., *Aspecte din istoricul fotografiei în România*, în *Fotografia* nr. 10, 1970, p. 577.
- Pungă, Doina, *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura acvaforte*, Editura Oscar Print, București, 2009.
- Raffet, Auguste, *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimee, par la Hongrie la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1841.
- Răduică, Georgeta; Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei românești: 1731-1918*, Editura Științifică, București 1995.
- Roșca, Luminita, *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, Polirom, Iași, 2000.
- Rențea, Adina (coordonator), *Carol Popp de Szathmari, pictor și fotograf*, Muzeul Național Cotroceni, București, 2012.
- Rusu, M.N., *Ochiul fotografic al istoriei*, în *Fotografia*, nr. 180, noi.-dec. 1987, p. 9-10.
- Săvulescu, C., *Amatorii fotografiei în secolul trecut și la începutul secolului XX*, în *Fotografia*, nr. 110, (seria nouă nr. 68) mart.-apr. 1976, p. 56-58.
- Idem, *Bucureștiul în fotografia secolului XIX*, în *Fotografia*, vol. 2, nr. 5 mai 1969.
- Idem, *Carol Popp de Szathmary: primul fotoreporter de război?*, în *Magazin istoric*, anul IV, nr.12(81) dec. 1973, p. 60-61.
- Idem, *Carol Popp de Szathmári, unele precizări*, în *Magazin istoric*, anul XVII, nr. 4 (193), april. 1982, p. 25.

- Idem, *Carol Popp de Szathmári: unele precizări*, în *Magazin istoric*, anul XVII, nr. 4, (193), apr. 1987, p. 60.
- Idem, *Cronologia fotografiei românești*, în *Fotografia*, nr. 4, 1969.
- Idem, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România, perioada 1834-1916*, Biblioteca Asociației Artiștilor din România, București, 1985.
- Idem, *Fotografia în Războiul pentru Independență de stat a României (1877-1878)*, în *Fotografia*, nr. 117, mai-iun. 1977, p. 89.
- Idem, *Fotografia în România în 1880-1900*, în *Fotografia*, nr. 1 ian.-feb.1975, p. 213-214.
- Idem, *Începuturile fotografiei în Țările Române*, în *Fotografia*, nr. 3 mai- iun.1973, p. 93-101.
- Idem, *140 de ani de la primul fotoreportaj de război*, în *Cotidianul*, 5-6 mart. 1994, p. 5.
- Schrank, L., *Aus den Sitzungen des photographischen Vereines zu Berlin*, în *Photographische Correspondenz II, band*, nr. 7-8, ian-dec. 1865, p. 22, 25, 28.
- Schwartzenberg, Roger-Gerard, *Statul spectacol: eseu asupra și împotriva star sistemului politic*. Traducere din limba franceză de Anca Pistică, Editura Scripta, București, 1995
- Seymour, Martin Lipsed, (editor in chief), *The encyclopedia of democracy*, vol I, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc, 1995.
- Sontag, Susan, *Eroismul de a vedea; gânduri despre fotografie*. Traducere de Vioara Păiș, în *Fotografia*, nr. 123, mai-iun. 1978, p. 82.
- Idem, *Privind la suferința celuilalt*. Traducere din engleză de Laura Cruceru, Humanitas, București, 2011.
- Stancu, Elena; Gâlmeanu Alex, *Carol Szathmari*, în *Punctum*, nr. 2, 2010, p.80
- Stăncescu, C. I., *Ce este frumusețea: Artele plastic în România 1848-1878; Cum se judecă operele de artă*, București, 1896.
- Szathmári, C., *Înștiințare*, în *Ilustrațiunea. Jurnal universal*, București, anul II, nr. 4, 22 ian. 1861, p. 31.
- Szathmáry P. Károly, *Rácózi Erzsébet, A csáktornyai vialom 1664- ben, A munkácsi vadászat*, în *Hazánk s a külföld*, 8 ian. 1865, p. 19-20.
- Idem, *Rácózi Erzsébet*, în *Hazánk s a külföld*, 15 ian. 1865, p. 34-36.
- Idem, *Rácózi Erzsébet*, în *Hazánk s a külföld*, nr. 29 ian. 1865, p. 65-67.
- Idem, *Gróf Zichy Nádor*, în *Hazánk s a külföld*, nr. 5 feb. 1865, p. 81-82.
- Idem, *Rácózi Erzsébet*, în *Hazánk s a külföld*, nr. 5 feb. 1865, p. 82-86.
- Idem, *Fiume és Ciotta*, în *Hazánk s a külföld*, nr. 15 ian. 1865, p. 657-659.

- Tafrari, O. *Pictorul C. Popp de Szathmary*, în *Artă și arheologie*, anul I, București, 1972, p. 56-61.
- Thoveron, Gabriel, *Istoria mijloacelor de comunicare*, Traducere de Maria Zbarcea, Institutul European, Iași, 2003.
- Töry Klára, *Szathmáry Pap Károly, az első haditudósító*, Fotóművészet, 1984, p. 36.
- Ubicini, A., *La divan ad hoc de Valachie*, in *L'Illustration. Journal Universel*, nr. 794, 15 mai 1858, p. 307.
- Ujváry Zoltán, *Kis folklórtörténet*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2003.
- Ulysse de Marsilliac, *Voyage du Princeon lit dans le courrient d'Orient*, în *La Voix de la Roumanie*, 30 iun. 1864, prima pagină.
- Vida, Mariana, *Carol Popp de Szathmari aquarelliste*, in *Revue Roumanie d'Histoire de l'arts*, tomes XXXVI-XXXVII, 1999-2000, p. 39-66.
- Vincler, Marieta; Antonescu, Diana, *Dicționar onomastic, un nume pentru fiecare*, Editura și Fundația Speranța, București, 1997.
- Vlad, Laurențiu, *Ecouri românești în presa franceză: L'illustration 1843-1944* (ediția a doua revăzută și adăugită), Editura Universității din București, București, 2005.
- Wahlstein, I., *Înștiințare*, în *Ilustrațiunea . Jurnal universal*, anul II, nr. 2, 12 mart. 1861, p. 86.
- Wass Pál, *Fegyvert allat, naplójegyzetek*, Irodalmi Könykiadó, Bukarest, 1968.
- Warner, Marien Mary, *Photography: a cultural History*, Second edition, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2006.
- Wilkman, Jon, *Capturing the real world: making documetarias*, in Bradley J. Morgan and Joseph M. Palmisiano, *Film and Video career directory: a practical, one- stop guide to getting a job in Film and Video*, Detroit, Visible Ink Press, 1994.
- Wolton, Dominique, *Despre comunicare*. Traducere de Denisa-Adriana Oprea, Comunicare.ro, București, 2012.
- Zelizer, Barbie, *Despre jurnalismul la modul serios, știrile din perspectiva academică*. Traducere de Raluca Radu, Polirom, Iași, 2007.

RESURSE ONLINE

Anghelescu, Mircea, *Călătoriile, între literatură și viața reală*, în http://www.observatorcultural.ro/Calatoriile-intre-literatura-si-viata-reala*articleID_15039-articles_details.html (accesat în 12 01. 2012).

Bacalu, Mihai, *Bicentenarul fotografului Carol Popp de Szathmary*, în <http://www.oradestiri.ro/foto-bicentenarul-fotografului-carol-popp-de-szathmary-si-noimaghiarii-si-romanii-il-consideram-al-nostru-a-spus-ministrul-kelemen/cultural/2012/01/13/> (accesat în 28.01.2012).

Bădescu, Emanuel, *Fotografii Bucureștilor*, în <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/fotografii-bucurestilor-i-1843-1866-3004895/> (accesat 29 11.2011).

Idem, *Jurnal universal*, în <http://www.descopera.ro/timp-liber/930492-de-altadata-septembrie>, (accesat în 08.06.2011).

Idem, *Marele foc din martie 1847*, în <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/marele-foc-din-martie-1847-3039334/> (accesat în 08.06.2013).

Bocu, Michaela, *A fost reșezată, sperăm, pentru totdeauna, placa în amintirea lui Carol Popp de Szathmari*, în <http://www.ziarulfacia.ro/a-fost-reasezata-speram-pentru-totdeauna-placa-in-amintirea-lui-carol-popp-de-szathmari/> (accesat în 27.05.2013).

Buluc, Magdalena Popa, *Bicentenarul nașterii lui Carol Pop de Szathmari - marcat printr-o suită de evenimente*, în http://flacarais.ro/cms/site/f_is/news/bicentenarul_nasterii_lui_carol_pop_de_szathmari_marc_at_printr_o_suita_de_evenimente_59004.html (accesat în 25.01.2012).

Cionchin, Carmen în http://www.orizonturiculturale.ro/ro_intalniri_Claudio-Magris-interviu-Calatorie-nesfarsita.html (accesat în 13.09.2012).

Cornea, Ovidiu, *Orașul fotografiei*, în <http://ziuadecj.realitatea.net/cultura/orasul-fotografiei--81902.html> (accesat în 15 ianuarie 2012).

Early war photography, în <http://19th-century-photography.blogspot.ro/2010/12/w.html> (accesat în 25.02.2013).

Fenton, Roger, *Letter from 24 April 1855 to Grace Fenton*, in <http://rogerfenton.dmu.ac.uk/>. (accesat în 08.01.2011).

Fetser, Brigitta, *Carol Popp de Szathmary, exilat din Clujul natal*, în <http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/Carol-Popp-de-Szathamary-exilat-din-Clujul-natal-0-182381827.html> (accesat în 02.01.2010).

Farkas Zsuzsa, *A romániai fotóművészet napja: Szathmári Pap Károly születésnapja (1812) január 1* în http://fotomuveszet.com/index.php?option=com_content&view=article&id=880&Itemid=924 (accesat în 21.07.2012).

The Italian Cultural Institute, Stefano Lecchi photographers of Rome 1849, în <http://myemail.constantcontact.com/Discover-Historic-War-Reportage-Photos-from-the->

Getty-Research-Institute.html?soid=1102813638008&aid=XCjtvwK83xE (accesat în 13.03.2013).

Ionescu Silvan-Adrian, *An outstanding 19th century romanian photographer*, în http://www.luminous-lint.com/app/photographer/Carol__Szathmari/A/ (accesat în 24.06.2011).

Idem, *Fotografiile de Carol Szathmari din războiul Crimeii în colecții americane și britanice*, în <http://www.mnir.ro/files/Publicatii/Periodice/muzeul.national-X.1998-08-Ionescu-Carol-Szathmari.pdf>. (accesat în 14.05.2012).

Idem, *Lumea lui Talbot*, în http://www.observatorcultural.ro/Lumea-lui-Talbot*articleID_28081-articles_details.html (accesat în 07.02.2012).

Magyar Adás, *Egy festő a fotográfia hajnalán – Szathmári Pap Károly portré* (Un pictor în zori fotografiei- portret Szathmári Pap Károly, în <http://www3.tvr.ro/magyar/ro/2012/08/egy-festo-a-fotografia-hajnalan-szathmari-pap-karoly-portre/> (accesat în 30.08.2012)

Marinache, Oana, *Atelierul lui Carol Szathmari din 1871* în http://adevarul.ro/news/bucuresti/atelierul-carol-szathmari-1871_1_512a213400f5182b859a6e3c/index.html# (accesat în 27.07.2013).

Miklósik, Elena, *Portretul de înalt demnitar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Model central și model local în părțile bănățene ale Austro-Ungariei*, în <http://muzeulbanatului.ro/mbt/istorie/publicatii/ab.htm> (accesat în 19.02.2012).

Morris, Errol, *Wich came first, the chicken or the egg?*, în <http://opinionator.blogs.nytimes.com> (accesat în 08.01.2011).

<http://nationalmuseumblog.wordpress.com/2012/10/03/photography-a-z-frederick-scott-archer-wet-collodion-process/> (accesat în 15.10.2013).

National Army Museum, <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=7&total=12&acc=1962-04-3-85> (accesat în 25.02.2013).

Oancea, Dorin, *O istorie a banilor: de la colții de câine până la conturile virtuale*, în <http://www.descopera.ro/cultura/8901194-o-istorie-a-banilor-de-la-coltii-de-caine-la-conturile-virtuale>(accesat în 27.09.2012).

Pădurean, Claudiu, *Bicentenerul nașterii lui Carol Pop de Szathmari va fi serbat la Cluj*, în <http://scmdfiliala2sector5bucuresti.blogspot.com/2012/01/bicentenerul-nasterii-lui-carol-pop-de.html> (accesat 28.01.2012).

Surgeon John McCosh, *A sepoy of the Madras Army, 1852*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=1&total=12&acc=1962-04-3-179> (accesat 25.02.2013).

Idem, *Dr Brydon only survivor of Cabul Army*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=9&total=12&acc=1962-04-3-168> (accest 25.02.2013).

Idem, *Burmese woman, 1852* în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=8&total=12&acc=1962-04-3-119> (accesat 25.02.2013).

Idem, *General Sir Henry Thomas Godwin, 1852*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=5&total=12&acc=1962-04-3-23> (accesat 25.02.2013).

Idem, *Mul Raj Diwan of Multan, 1849*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=4&total=12&acc=1962-04-3-3> (accesat în 25.02.2013).

Idem, *North-east view of the Great Pagoda (Shwesandaw or Temple of the Golden Hair Relic) at Prome (Pyay), 1852*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=2&total=12&acc=1962-04-3-310> (accesat în 25.02.2013).

Idem, *Patrick Vans Agnew, Ferezopore, 1848*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=3&total=12&acc=1962-04-3-1> (accesat în 25.02.2013).

Idem, *Sitwell, killed at Kohat*, în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=11&total=12&acc=1962-04-3-268> (accest 25.02.2013).

Szabó, István, *egytelkes nemes, kurialista, hétszilvafás nemes*, în <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-1788.html> (accesat în 11.02.2012).

Szarkowski, John, *The Photographer`s eye* în photokaboom.com (accesat în 02.09.2013).

„*Un general profet, un guvernator binefăcător, un om drept*” în <http://www.nam.ac.uk/online-collection/detail.php?q=searchType%3Dsimple%26acc%3D1962-04-3&pos=6&total=12&acc=1962-04-3-84> (accesat 25.02.2013).

Ursinus, Zacharias, *Trebuie să fie botezați copiii nou născuți?* în <http://www.evangelicreformat.org/resurse/carte-catehismul-de-la-heidelberg> (accesat în 22.06.2013).

Workman, Paul, *Embedded journalists versus "unilateral"*, în <http://ics-www.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&folder=34&paper=256>, p. 3. (accesat în 03.05.2013).

Wood and Gibson, *Inspection of Troops at Cumberlanding*, în <http://19th-century-photography.blogspot.ro/2010/12/w.html> (accesat în 25.02.2013).

http://www.luminous-lint.com/app/photographer/Stefano__Lecchi/A/ (accesat în 13.03.2013).